

VERSLAG

Webinar: Impact COVID-19 op kinderen
en jongeren: van onderzoek naar actie

1 juni 2021

Inleiding

Sinds de start van de COVID-19-pandemie in 2020, werden verschillende onderzoeken georganiseerd in Vlaanderen en Brussel naar de impact van COVID-19 op kinderen en jongeren. In een recent [overzichtsrapport](#) bundelde het Kenniscentrum Kinderrechten (KeKi) deze onderzoeken. Uit deze onderzoeken blijkt dat de verschillende maatregelen om de pandemie in de dijken, een grote impact hadden en hebben op (verschillende aspecten in het leven van) kinderen en jongeren. De maatregelen zorgden voor grote uitdagingen op het vlak van kinderrechten. In veel gevallen heeft de COVID-19-pandemie bestaande ongelijkheden en problemen verder op scherp gesteld.

Inmiddels lijkt het einde van de pandemie, en dan ook van de sterk beperkende maatregelen, in zicht te komen. De gevolgen van de pandemie gaan zich waarschijnlijk nog een (lange) tijd laten voelen: de negatieve impact op het welzijn van vele kinderen en jongeren, de toegenomen armoede en de schoolachterstand bijvoorbeeld zijn niet opgelost op één zomer.

Beleidsmakers en praktijkwerkers worstelen met de vergaande impact die de maatregelen hebben gehad op het leven van kinderen en jongeren. Heel wat inzichten uit onderzoek kunnen helpen richting te geven aan hoe beleid en praktijk hiermee kunnen omgaan. Toch merken we dat het niet altijd evident is om deze vaststellingen in overweging te nemen. Daarom organiseerde KeKi op 1 juni 2021 een webinar met als onderwerp 'COVID-19 en kinderen en jongeren: van onderzoek naar actie'. In dit verslag worden enkele centrale bevindingen uit divers COVID-19-onderzoek gebundeld, en wordt verslag uitgebracht over de bijdragen van drie gastsprekers. De link naar de opnames van deze presentaties kan je ook in dit verslag terugvinden. Tot slot wordt gerapporteerd over de uitwisseling tussen de deelnemers over enkele overkoepelende onderwerpen: participatie, welzijn en kinderen en jongeren in kwetsbare situaties.

De impact van COVID-19 op kinderen en jongeren in 8 stellingen

De volgende stellingen vloeien voort uit het overzichtsrapport van KeKi rond COVID-19 en de impact op kinderen en jongeren. Dit rapport bundelt onderzoeksresultaten uit diverse studies die plaats vonden van februari 2020 tot en met maart 2021. Het gaat hierbij zowel om wetenschappelijk onderzoek als praktijkgericht onderzoek, en onderzoeken uitgevoerd door lokale besturen en/of organisaties.

1) Veel kinderen en jongeren voel(d)en zich slechter in hun vel dan voor COVID-19

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat de COVID-19-maatregelen een grote impact hebben (gehad) op het mentaal welzijn van kinderen en jongeren in Vlaanderen en Brussel. Kinderen en jongeren verveelden zich meer, voelden zich eenzamer, vaker of meer verdrietig, boos, gestresseerd, moe en angstig dan vóór de COVID-19-pandemie.

Het is van belang om te erkennen dat de impact op het welzijn verschillend is voor alle kinderen en jongeren. Verschillende individuele eigenschappen maken dat kinderen en jongeren de maatregelen op andere manieren hebben ervaren. Uit onderzoek blijkt dat meisjes vaker negatieve gevoelens rapporteerden dan jongens, net zoals jongeren van 16 tot en met 18 jaar meer negatieve gevoelens rapporteerden dan jongeren van 13 tot en met 15 jaar oud. Daarnaast blijkt dat de COVID-19-maatregelen vaak een grotere impact hadden op kinderen en jongeren in kwetsbare situaties.

2) Voor sommige kinderen en jongeren was thuisblijven problematisch

Veel kinderen en jongeren gaven het voorbije jaar (veel) meer ruzie te maken met de personen met wie ze samenwonen dan anders. Een deel van de kinderen en jongeren gaf ook aan te maken te krijgen met geweld thuis (8,9% van de kinderen en 8,1% van de jongeren in de [#jongerenovercorona-bevraging](#)). Bij meer dan de helft van hen gebeurde dit tijdens de eerste COVID-19-lockdown (veel) meer dan voor COVID-19. Opvallend is wel dat van de kinderen en jongeren die zeiden al gepest te zijn geweest, de meerderheid zei minder gepest te worden tijdens de COVID-19-lockdown in het voorjaar van 2020.

3) Veel kinderen en jongeren ging het voorbije jaar amper of niet naar buiten voor ontspanning

In een periode waarin we zoveel als mogelijk thuis moesten blijven, bleek dit niet voor iedereen even evident. Een deel van de kinderen en jongeren had geen eigen rustplek thuis en kon zich thuis niet goed ontspannen. Bijvoorbeeld, in de [#jongerenovercorona-bevraging](#) gaf 16% van de kinderen en jongeren aan geen eigen rustplek te hebben.

Een deel van de kinderen en jongeren ging echter ook amper of niet naar buiten (voor ontspanning) (bv. 25% van de kinderen en 50% van de jongeren ging niet dagelijks naar buiten, volgens de [#jongerenovercorona-bevraging](#)). De redenen daarvoor lopen sterk uiteen: veel kinderen en jongeren hadden geen zin of tijd (door het schoolwerk) om naar buiten te gaan, waren bang om ziek te worden, mochten niet naar buiten gaan of hadden niemand om mee naar buiten te gaan. Andere redenen waren dat er geen groene ruimte in de buurt was, dat er geen geschikte ruimte was om met vrienden af te spreken, en dat kinderen en jongeren schrik hadden voor negatieve reacties van anderen en de politie, en zelfs boetes.

4) Kinderen en jongeren hadden moeite om schoolwerk te blijven opvolgen en liepen leerachterstand op

Verschillende onderzoeken gingen over de organisatie van het onderwijs tijdens de COVID-19-pandemie en de leerachterstand. Deze onderzoeken bevestigen dat een deel van de kinderen en jongeren niet over de nodige materialen beschikten om van thuis uit les te volgen (zoals een computer, internet of ander schoolmateriaal). Veel kinderen en jongeren hadden thuis ook geen rustige plek om lessen te volgen en huiswerk te maken. Scholen konden ook vaak kinderen en jongeren en hun ouders niet bereiken tijdens de *lockdown* in het voorjaar van 2020. Uit onderzoek blijkt bovendien dat kinderen met ontwikkelingsstoornissen veel meer tijd besteedden aan thuisonderwijs dan kinderen zonder leerstoornis, en dat zij zich hier ook meer zorgen over maakten. Onderzoek van de KU Leuven toonde aan dat de schoolsluiting in 2020 leidde tot significante leerverliezen voor kinderen in het lager onderwijs.

5) De school is meer dan onderwijs alleen

Onderwijs is niet enkel belangrijk als het gaat over schoolresultaten, maar ook op vlak van welzijn. Uit verschillende bevragingen blijkt dat jongeren zich veel zorgen maakten over school. Tegelijk gaven jongeren ook aan dat ze meer ruimte wilden om in de klas te praten over de COVID-19-maatregelen en de impact ervan op hun leven. De school is meer dan onderwijs alleen en heeft ook een belangrijke sociale plaats te vervullen. Veel kinderen en jongeren hebben het sociale contact met leeftijdsgenoten en leerkrachten hard gemist tijdens de periodes van het thuisleren.

6) Kinderen en jongeren worden niet (genoeg) gehoord

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat veel kinderen en jongeren thuis niet mochten meepraten over de COVID-19-maatregelen en hoe ermee werd omgegaan. In de #jongerenovercorona-bevraging, gaf 19% van de kinderen en 23% van de jongeren aan niet te mogen meepraten over hoe ze omgaan met de COVID-19-maatregelen.

Kinderen en jongeren reageerden ook vaak positief op de bevragingen naar hun ervaringen en welbevinden tijdens de COVID-19-pandemie. Ze waren blij dat er naar hen geluisterd werd, en hoopten dat ook rekening gehouden zou worden met hun perspectief bij verstrengingen en versoepelingen van de maatregelen.

7) Kinderen en jongeren in kwetsbare situaties

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat kinderen en jongeren in kwetsbare situaties vaak harder getroffen werden door de COVID-19-pandemie en de maatregelen die werden genomen om deze gezondheidscrisis tegen te gaan. Kinderen en jongeren in kwetsbare financiële situaties, met een migratieachtergrond, een zorgnood, die niet thuis wonen of die in een stedelijk context wonen, voelden de gevolgen vaak harder.

Hoewel enkele onderzoeken specifiek toespitsten op kinderen en jongeren in (een bepaalde) kwetsbare situatie(s), hebben we maar een beperkt inzicht in hoe zij de maatregelen beleefd hebben. De meer algemene onderzoeken bereikten kinderen en jongeren in kwetsbare situaties vaak niet of onvoldoende. Het is van groot belang om ook deze kinderen en jongeren op meer inclusieve wijze te bereiken in lopende en toekomstige onderzoeken.

8) De COVID 19 maatregelen hebben/hadden ook voordelen voor kinderen en jongeren

Wanneer we het hebben over de impact van de COVID-19-pandemie, focussen we vooral op wat niet goed ging. Er zijn echter ook “positieve” effecten van deze periode op het leven van sommige kinderen

en jongeren. Hoewel een groot deel van de kinderen en jongeren aangaf zich minder goed te voelen dan voor COVID-19, waren er ook kinderen en jongeren die zeiden zich even gelukkig of zelfs gelukkiger te voelen dan voor de COVID-19-pandemie. Het wegvallen van de ochtendrush, het rustigere leven, vaker thuis zijn bij de ouders en tijd hebben voor nieuwe hobby's zijn elementen die als positief worden aangehaald door kinderen en jongeren. Ook op vlak van onderwijs kunnen we positieve lessen meenemen uit de voorbije periode. Zo leerden kinderen en jongeren (noodgedwongen) om meer zelfstandig te werken, en kregen ze digitale vaardigheden aangeleerd. Ook bleken veel jongeren voorstander te zijn van een grotere graad van autonomie in het onderwijs: hoewel ze geen voorstander zijn van volledig thuisonderwijs, vonden velen de vrijheid bij het thuisleren wel een meerwaarde. Een onderzoek van SOS Kinderdorpen toonde aan dat uit de COVID-19-pandemie ook waardevolle lessen geleerd kunnen worden voor de jeugdhulp: het wegvallen van de dagplanning en een deel van de administratie voor begeleiders zorgde bijvoorbeeld voor meer gewoon samenzijn.

De voorstelling van het overzichtsrappport kan je [hier](#) herbekijken.

Drie onderwerpen in de spotlight!

Tijdens het webinar lichtten enkele sprekers het onderzoek toe dat zij (of hun organisatie) voerden. De sprekers stonden ook stil bij de manier waarop ze zelf met deze resultaten aan de slag zijn gegaan, en welke aanbevelingen voor de praktijk en het beleid hieruit voortvloeien.

De impact van COVID-19 op de schoolprestaties: Vlaanderen scoort slecht en significante impact bij lagereschoolleerlingen

Samen met enkele collega's publiceerde professor Kristof De Witte (KU Leuven, Onderzoeksgroep Leuven Economics of Education Research) enkele studies (zie [hier](#) en [hier](#)) naar de impact van COVID-19 op de schoolprestaties, met een focus op het lager onderwijs.

- Schoolsluitingen in het voorjaar van 2020 hadden een significant negatieve impact op de schoolprestaties van lagereschoolleerlingen. Dit blijkt uit een analyse van gestandaardiseerde testen van Katholiek Onderwijs Vlaanderen, afgelegd door leerlingen van het zesde leerjaar. Deze gestandaardiseerde testen of 'interdiocesane proeven' (IDP's) worden elk jaar georganiseerd, en laten kwaliteitscontrole van het onderwijs toe. De leerverliezen zijn groter voor Nederlands dan voor wiskunde. Ook worden leerverliezen vastgesteld voor Frans, wetenschappen en technologie.
- De bijkomende schoolsluitingsdagen na 8 juni 2020 hadden ook een significante negatieve impact hebben op de resultaten op Nederlands. Voor wiskunde bleek deze impact meer beperkt te zijn.
- Schoolsluitingen leidden tot meer ongelijkheid tussen scholen onderling en tussen leerlingen binnen eenzelfde school onderling. Zowel tussen scholen als tussen leerlingen binnen eenzelfde school, is de kloof tussen de hoogste en de laagste scores op de IDP's toegenomen. De leerverliezen zijn het grootst bij scholen met veel kansarme leerlingen. Uit een vergelijking met buitenlandse onderzoeken blijkt dat Vlaanderen bijzonder slecht scoorde.
- Uit eerder onderzoek blijkt dat het belangrijk is om leerverliezen snel weg te werken, zodat er geen bijkomende leerachterstand opgelopen wordt. Hiervoor zijn bijles, zomerscholen en ouderbetrokkenheid bijzonder belangrijk. Tegelijkertijd is het ook belangrijk om aandacht te blijven hebben voor de meest sterke leerlingen, die het gedurende de COVID-19-pandemie, wel goed deden op school.

In het middelbaar onderwijs worden geen gestandaardiseerde testen georganiseerd, waardoor het berekenen van de leerachterstand niet mogelijk is. Toch zijn er verschillende signalen dat ook in het

middelbaar onderwijs, problemen optreden. Zo waren er veel meer heroriënteringen tijdens de kerstvakantie op het einde van 2020 dan in de voorgaande jaren (zowel van ASO naar TSO en KSA, als van TSO naar BSO). Dit is mogelijks problematisch: leerlingen die in een nieuwe richting starten in januari, hebben al heel wat leerstof gemist waardoor ze in de problemen kunnen komen in juni. Als zij deze leerachterstand niet kunnen inhalen, bestaat de kans dat ze een B- of C-attest krijgen. Uit onderzoek blijkt dat zittenblijven bovendien een sterke voorspeller is van vroegtijdige schooluitval (1 jaar zittenblijven maakt de kans 10% groter, 2 jaar zittenblijven, 30%). Vroegtijdige schooluitval heeft een grote impact op het verdere leven van de jongere (tewerkstelling, verloning, ...).

In een ander [onderzoek](#) werd aangetoond dat leerlingen met verschillende persoonlijkheidskenmerken, de COVID-19-pandemie en het thuisleren anders hebben beleefd. Dit heeft tot gevolg dat de pandemie een verschillende impact had op hun schoolinzet en -resultaten. Bijvoorbeeld, leerlingen die extravert zijn, sociaal en energiek, hebben in het voorjaar van 2020 veel meer spanningen ervaren thuis, maar hebben ook nieuwe vaardigheden geleerd. Zij verwachtten ook een daling van hun schoolresultaten. In vergelijking met leerlingen die introvert zijn, waren ze minder bereid te helpen en waren ze meer gestresseerd. Leerlingen die heel nauwgezet en ordelijk zijn, zouden dan net minder stress gehad hebben, minder spanningen thuis, en zouden net betere resultaten behaald hebben. Deze elementen zijn belangrijk voor scholen: hoe kinderen en jongeren de COVID-19-pandemie ervaren hebben, is niet enkel afhankelijk van hun sociaaleconomisch profiel, maar (ook) van hun persoonlijkheidskenmerken. Om leerverliezen te vermijden, moet hierop ingespeeld worden en moet naar deze verschillen gekeken worden. Voor het middelbaar onderwijs wordt aangeraden om leerlingen op dezelfde manier te evalueren als andere jaren, maar om wel grondig na te denken over hoe er met de resultaten en eventuele tekorten wordt omgegaan. Hier is het belangrijk om leerachterstand zoveel mogelijk bij te werken in plaats van leerlingen te laten zittenblijven, om zo schooluitval te voorkomen.

Meer informatie over deze studies geeft professor Kristof De Witte in [dit filmpje](#).

De impact van COVID-19 op jongeren en begeleiders in de jeugdhulp: positieve lessen voor de toekomst

SOS Kinderdorpen bracht in 2020 een [rapport](#) uit over de impact van COVID-19 op jongeren en begeleiders in de jeugdhulp. Dit onderzoek voerden ze aan de hand van een bevraging van jongeren die in de jeugdhulp verbleven en hun begeleiders. In het rapport focussen ze op vijf positieve uitkomsten van de COVID-19-lockdown in het voorjaar van 2020, waaruit lessen getrokken kunnen worden voor de toekomst.

- Tijdens de COVID-19-lockdown was er plots meer ruimte voor **individuele aandacht** en gewoon samenzijn.
- Bij het wegvallen van de gewone dagplanning, was er ook meer ruimte voor **dialog** over regels en structuur.
- Ondanks de fysieke afstandsregels, was er meer **emotionele nabijheid**. De jongeren hadden het gevoel dat ze er mochten zijn, en de relatie tussen jongeren en hun begeleiders is vaak verstevigd.
- Hoewel de COVID-19-crisis voor sommige jongeren (te) **zwaar** was, waren de meeste jongeren heel **veerkrachtig**.
- Tot slot was er tijdens de COVID-19-lockdown **meer interactie** tussen de voorzieningen en de samenleving.

SOS Kinderdorpen neemt deze bevindingen mee in hun verbeteringstraject. Zo wordt meer ruimte gelaten voor dialoog over de regels, en wordt meer ingezet op individuele begeleiding. In [dit filmpje](#)

vertelt Jolien Potemans over de bevraging en de manier waarop ze bij SOS Kinderdorpen hiermee aan de slag zijn gegaan.

De impact van COVID-19 op het welzijn van kinderen en jongeren: participatie van jongeren kán, ook in moeilijke tijden

Uit een bevraging in het najaar van 2020 bleek dat het met veel jongeren in Stad Sint-Niklaas niet zo goed gaat. In april 2021 lanceerde de Dienst Jeugd een heuse jongerenbegroting. 55 leerlingen uit het vijfde middelbaar werden geloot om in acht groepjes voorstellen uit te werken om het mentaal welzijn van jongeren te vergroten. De acht groepjes van jongeren werkten voorstellen uit tijdens een online projectdag. Later werden de voorstellen van de groepjes tijdens een livestream voor een algemeen publiek bekend gemaakt. Iedereen kon tien dagen lang feedback geven op de voorstellen. Op 20 mei 2021 stemden de gelote jongeren zelf welk voorstel gerealiseerd zal worden: volgend jaar zal in Sint-Niklaas een radiocaravan voor en door jongeren opgericht worden. Een belangrijke conclusie van Charlotte's presentatie is dat participatie van jongeren nodig is, maar ook mogelijk, zelfs in moeilijke tijden.

Kijk [hier](#) naar de presentatie van Charlotte Van Cleemput over de jongerenbegroting van Sint-Niklaas. Meer informatie over de jongerenbegroting kan je [hier](#) vinden.

In dialoog met de deelnemers

De deelnemers gingen in kleine groepen kort aan de slag rond drie overkoepelende onderwerpen: **welzijn, participatie, en kinderen en jongeren in kwetsbare situaties**. Deze transversale onderwerpen zijn relevant voor alle beleidsdomeinen met betrekking tot kinderen en jongeren, en raken ook de praktijk. Tijdens deze uitwisseling focusten de deelnemers op wat ze hadden bijgeleerd tijdens het webinar, wat ze verwacht hadden en wat er hen verrast had. Daarnaast was het de bedoeling om na te denken over de volgende stappen, en wat deze inzichten betekenen voor onderzoek en beleid.

Hier worden enkele van de bevindingen vanuit de deelnemers kort samengevat.

Welzijn

- In het beleid wordt vaak in meer algemene termen over kinderen en jongeren nagedacht. In deze presentaties werd benadrukt dat de werkelijkheid veel gedifferentieerder is. Niet enkel zijn scholen verschillend, en heeft de sociale achtergrond een grote impact op kinderen en jongeren, maar ook hun persoonlijkheidskenmerken zouden relevant zijn. Dit maakt het moeilijker om beleidsmaatregelen te nemen. Het is goed om hier nog eens extra bij stil te staan.
- Er is veel in kaart gebracht met onderzoeken en vanuit het overzichtsrapport van KeKi. Desondanks ontbreken concrete handvaten voor heel wat praktijkwerkers: hoe moeten zij nu concreet aan de slag gaan met deze inzichten? Het is nodig om deze inzichten nog verder behapbaar te maken voor wie in september aan de slag gaat met kinderen en jongeren.
- Ook werd aangehaald dat vaak wordt stilgestaan bij het negatieve. Het is van belang om te erkennen dat sommige kinderen en jongeren net deugd hadden van de voorbije periode. Wat kunnen deze kinderen en jongeren ons leren in het ondersteunen van kinderen en jongeren die het wel moeilijk hebben/hadden? Zo wordt het voorbeeld gegeven van een school waar veerkrachtige leerlingen een lokaal wilden inrichten waar ze een luisterend oor konden bieden aan jongeren die het moeilijker hebben.

Participatie:

- De presentaties bevestigen de verwachtingen rond de impact van COVID-19 op kinderen en jongeren en de nood aan participatie van kinderen en jongeren.
- De jongerenbegroting in Sint-Niklaas bevestigt dat participatie van kinderen en jongeren belangrijk én mogelijk is, ook in crisistijden.
- Er wordt wel opgeworpen dat het moeilijk is om kinderen en jongeren in kwetsbare groepen te bereiken. Om hierin te slagen, zou het bijvoorbeeld helpen om kinderen en jongeren via scholen te betrekken.
- Door COVID-19 zijn veel nieuwe samenwerkingsverbanden ontstaan: organisaties vinden elkaar en er is meer aandacht voor participatie van kinderen en jongeren.

Kinderen en jongeren in kwetsbare situaties

- Veel kinderen en jongeren zaten het voorbije jaar in hetzelfde schuitje. Voor kinderen en jongeren kan het helpen om hun ervaringen te delen, op een informele manier in een groep van kinderen en jongeren met dezelfde ervaringen. Jongeren geven ook aan dit onder elkaar te willen bespreken.
- Daarnaast is er ook nood aan een positieve insteek in de media en berichtgeving rond COVID-19 en kinderen en jongeren. Zo wordt bijvoorbeeld in de kranten geschreven: “3 op 10 jongeren wilt zich niet laten vaccineren”, terwijl dit ook kan gebracht worden als “7 op 10 jongeren wilt zich wel laten vaccineren”. Hierbij dient er ook bijzondere aandacht te zijn voor kinderen en jongeren in kwetsbare situaties. Meer positieve en diverse berichtgeving is essentieel.

Conclusie

Dat de COVID-19-pandemie een grote impact heeft (gehad) op kinderen en jongeren, was al langer bekend. Een aantal inzichten kunnen toch nog verrassend zijn, en zijn belangrijk om mee te nemen in de praktijk en het beleid.

Zo spelen **individuele kenmerken** van kinderen en jongeren een grote rol in de beleving van de COVID-19-pandemie. De leeftijd, geslacht, de sociaaleconomische situatie en ook de persoonlijkheidskenmerken van kinderen en jongeren bepalen mee hun ervaringen. Deze kenmerken zijn dan ook mee belangrijk bij het uitzetten van acties in praktijk en beleid. Dit inzicht vereist wel een verdere oefening om alle informatie behapbaar te maken voor wie in de praktijk met kinderen en jongeren werkt.

Daarnaast, ook al ligt de focus zeer vaak op het negatieve, toch kunnen we er niet omheen dat de COVID-19-pandemie een **positieve impact** had op het **welzijn** van een deel van de kinderen en jongeren. Een deel van de kinderen en jongeren voelde zich de voorbije vijftien maanden even gelukkig of zelfs gelukkiger dan voor de COVID-19-pandemie. Het is belangrijk te kijken wat we kunnen leren van deze kinderen en jongeren. Ook het rapport van SOS Kinderdorpen toont aan dat de COVID-19-pandemie geleid heeft tot belangrijke positieve veranderingen als het gaat over de vrijetijdsbesteding en participatie van jongeren.

Verschillende onderzoeken geven aan dat **kinderen en jongeren in kwetsbare situaties** vaak harder geraakt werden en worden door de COVID-19-maatregelen. Tegelijk zijn net deze kinderen en jongeren vaak moeilijker te bereiken. Het is nodig om blijvend in te zetten op het bereiken van deze groepen kinderen en jongeren, om ook hun perspectief in overweging te nemen en in te spelen op hun concrete noden in beleid en praktijk.

Participatie van kinderen en jongeren heeft de voorbije jaren aan veel belang gewonnen. In dit webinar werd duidelijk dat kinderen en jongeren ook gehoord willen worden en betrokken willen worden in het beleid en in hun eigen leven. Dat participatie van kinderen en jongeren mogelijk is, óók maar misschien vooral, in crisissituaties, wordt getoond in de voorbeelden van SOS Kinderdorpen en de stad Sint-Niklaas. Zowel op kleine schaal (zoals in een jeugdhulpvoorziening) als op grote schaal (zoals op lokaal niveau binnen een stad of gemeente) kunnen kinderen en jongeren mee het beleid en de praktijk vormgeven.